

СЛАВКО ГОРДИЋ

ЖИВОТ ЗА ПРИПОВЕТКУ

Уз 120-годишњицу рођења Милана Кашанина

Најпре живимо за сећања, а потом од сећања. Дуговечнијима, доживели то као награду или као казну, Бог даје доста времена за обоје.

Таква је судбина и Милана Кашанина (1895–1981), чији животопис из пера Радована Поповића читамо, у рукопису, ових дана. Узгред речено, мало се ко, рачунајући и енциклопедисте, толико нагледао туђих живота и начитао туђих писама као овај марљиви биограф новијих српских писаца.

Упитајмо Поповића и његовог јунака најпре о оном последњем: у каквом се светлу и поретку на крају живота, кад овај други говори „као неки антички мудрац”, Кашанину указују живот и стварање?

„Ни једна строфа није равна свитању дана, ни један концерт жамору мора, ни једна мисао равна пољупцу”, каже Кашанин. Па се сетно пита: „Да то није само случај, игра судбине, подсмех, освета, то што сам ја постао научник и писац? Дао сам можда цео један живот за танушну духовну светлост.”

Макар, с јаким разлогом, првенство живота над стваралаштвом било безмало опште место у свођењу рачуна свих прегалаца, па чак и оних који су дословно претпостављали муку стварања радости живљења, ипак не можемо без извесног чуђења прочитати ову Кашанинову исповест Дејану Медаковићу. Исповест неког ко је цео свој век живео за фреске и са фрескама, за слике и са сликама, за своју и туђу уметност речи, од њених чари и открића.

Са сличном искључивошћу у накнадном, коначном изоштравању слике Кашанин говори и о самој уметности. Овај пут Младену

Маркову: „Једном заувек сам се уверио да само оно што је племенито може бити лепо.”

Ако је већ живот испред и изнад уметности а племенитост кључни услов и обележје лепог, запитајмо се, с Кашанином, шта је у самом животу прво и првотно. Кад је о његовом случају реч, макар он о томе не говорио исцрпно и често, на почетку је библијско сиромаштво надничарске сељачке породице и рани јади дечака који у петој години остаје без мајке. Милана и старијег му брата Радивоја, потоњег гласовитог математичара, подићи ће племенита тетка Латинка, мајчина сестра, која ће, не удајући се, живети само за њих.

Била би доиста занимљива, и нимало једнообразна, историја знамените сирочади! Црњанског је, знамо, силно заокупљала сенка мајчинског удеса у животу и стваралаштву „страшног Микеланђела”. Од наших су писаца, поред Кашанина, рано остали без мајке Ђура Јакшић, Лаза Костић, Вељко Петровић и Михаило Лалић, и неколико савремених песника, одраслих у ђачким домовима. Неко од њих остаје довека рањив и преосетљив, неко размажен, неко чак и пуст. Дугогодишње пријатеље и сараднике, неретко међусобно суревњиве, Петровића и Кашанина Поповић – у биографији оног првог (*Воћка на друму – живој Вељка Пејровића*, 1968) – види као „две кокете, две сујете”.

Узгред речено, а подаље од наше теме, изгледа да је од рано изгубљене мајке већа несрећа тзв. *кајтасирофална мајка*. А таквих је, по налазима савремених психоаналитичара и психотерапеута, повисок постотак. Налазимо их, бар у траговима, после Ана-Марије у Андрићевој *Травничкој хронци*, и у недавно преведеним романима француских писаца Данијела Пенака и Патрика Модижана, као и у биографијама понеког од великих светских песника. Попут Пушкина, чија мати, по неким сведочењима, осим одличног француског, није баш ништа добро подарила малом и невољеном Александру.

Али као ни тајну рођења, није ни тајну мајчинства-и-синовства могућно до краја одгонетнути. Кашанин је једном пожелело да га на одласку са овог света испрати нека лепа мисао. А ево како други један писац, у приповеци „Толстој и гуштер” Драгише Калезића, пре него што заувек напусти свој дом и, који дан потом, и овај свет, види почетак, истину и крај свог земног живота:

Моја мајка Марја Николајевна умрла је кад сам имао близу две године. (Бог ју је призвао к себи.) Умакло ми је њено лице... Није ме сачекало да га запамтим. (*Le visage de ma mere!*) Кад год то изговорим на мом језику, замагле ми се очи. Зато је добро што

постоје туђи језици да би човек понекад могао побећи од себе... Истина коју сам тражио је, изгледа, *visage de ma mere*. Најближи сам јој био у почетку.

У почетку, како рекосмо, као да Кашаниновој судбини дају кобни печат рани губитак мајке и безнадно сиромаштво. Међутим, и срећом, било је и тад установа и појединаца који су даровитим дечацима отварали пут у свет учења, духовног раста и самонадмашивања. Додуше, није постојала она вертикална социјална проходност којом се с разлогом дичило доскорашње, данас оклеветано социјалистичко раздобље, али се догађало да понеко са самог друштвеног дна или руба домаши елитну висину заслуженог угледа. То се посрећило и браћи Кашанин, Радивоју и Милану, својевремено „јединим Србима у Барањи који су ишли у гимназију”, како стоји у недавно објављеном четвртог тому *Српског биографског речника*. Милан ће, потом, после новосадске гимназије, студирати у Будимпешти романску и словенску филологију, у Загребу филозофију, а у Паризу, на Сорбони, историју уметности и упоредну књижевност. Пун самопоуздања и полета, Кашанин ће, чак и у годинама Првог и Другог светског рата, бити жустар и вишеструко активан књижевни стваралац, критичар, есејиста, изучавалац ликовног и литерарног наслеђа, сарадник и уредник књижевних и уметничких гласила, управник музеја и галерија, организатор и комесар изложби српске и југословенске уметности у европским и светским метрополама, као и оних иностраних у нашој земљи. Париз, Нанси, Венеција, Беч, Амстердам, Монреал и Отава само су неке од многих универзитетских и других високих адреса на којима, у тако различитим временима прве и друге Југославије, Кашанин организује изложбе и предавања о нашој средњовековној уметности. Можда је врхунац његове каријере именовање (1936) за директора Музеја кнеза Павла, на коме ће месту, као неспоран стручњак и намесников интимус, остати и за време Другог светског рата. Срећно ожењен, отац четворо деце, Милан Кашанин ће доиста имати на своме животном путу звезданих година, у којима би, попут Јована Дучића, јунака једног свог огледа, могао пред успоменом своје мајке рећи да му је живот неупоредиво више подарио него што је наговештавао. Оно што је устврдио о кнезу српских песника – да „уколико човек може бити срећан, Дучић је био” – Кашанин је могао рећи и о себи. Додајмо, са своје стране, да је та срећа човека који није крио истину о свом сиромашном сеоском пореклу имала свагда и димензију упадљиве отмености, тако да Кашанина, уз Ракића и Андрића, можемо назвати великим господином наше новије културне историје, макар сви не прида-

вали исто значење таквој квалификацији. Уосталом, *Аристџокрајџ дџуха* је наслов Поповићевог рукописа који је повод овоме запису.

Знани су нам, међутим, и тренуци Кашанинове зле среће, па и друштвене деградације, који су његовом господству додали, у познијим годинама, белег горчине и само унеколико уздржане срдитости. То наше знање Поповић допуњује и продубљује понекима новим или мање познатим детаљем, којим као да оживљава онај барокни топос о непостојаности човекове среће. Знали смо, наиме, за Кашанинов потпис на Апелу окупационе власти из августа 1941, за две књиге које објављује у ратним годинама (*Два века срџског сликарства*, 1942. и *Умејносћ и умејници*, 1943), за пожар у којем му је током борби за ослобођење Београда изгорела кућа са богатом библиотеком и рукописима, за чемеран живот с породицом у рушевинама те куће, за мучан призор његове смене са управничког места у Музеју кнеза Павла и истовременог устоличења његовог дотадашњег пријатеља Вељка Петровића на чело те установе (тад преименоване у Уметнички музеј), па и за ону Зоговићеву у *Борби* објављену осветничку прозивку писаца-квислинга, међу које је сврстан и Милан Кашанин. Мање је познат онај трагикомичан, гротескан и по самог његовог актера недвосмислено понижавајући чин половичне и условне рехабилитације, чији опис Поповић позајмљује од Елија Финција, једног од тадашњих начелника у Министарству просвете и културе. Дајмо реч свагда правоверном Финцију, тада задуженом да пронађе и позове на разговор Кашанина, кога је Крлежа, стари његов знанац, пожелео за сарадника у припреми репрезентативне изложбе југословенских фресака у Паризу:

Ушао је човек прогрушане косе и проседих брчића, лепо скројеног лица... Била је већ зима, студено време, а он у отрцаном сивом капуту и шеширу који је напред, на врху, имао рупу као од метка којим је стрељан, или од кокарде која се налазила на том месту па била изрезана. Држао се бојажљиво и одговарао на питања кратко, као да је позван у канцеларију унутрашњих послова. Било је потребно подоста времена и труда док је схватио и прихватио оно што смо од њега тражили... Прво што сам урадио било је да сам га, са овлаштењима којима сам располагао, послао у такозвани „дипломатски магацин” где је требало да му дају нов капут и шешир. Учињено је то, па онда, упутили смо га, сад отменог господина, у „Мажестик”, на састанак са Крлежом.

Историја као позориште, кабаре, скеч, у коме се никад унапред не зна какве ћемо све улоге – глумачке, редитељске, костимографске

– добијати и мењати! Или као судница, у којој повремено, или закономерно, мењају места тужитељи и окривљени, осуђени и помиловани!

После свега, мало је вероватно да је нека лепа мисао испратила Кашанина са овог света, ако се таква срећа иједном смртнику може догодити. Или му је, можда, засјало у полусвести једва упамћено лице мајке, *le visage de ma mere*. Или неки предео толико му драге Србије, коју је свагда изнова откривао, походећи њене цркве и манастире, и осведочујући се, како је волео да каже, о господству, моћи и духовној супериорности Немањића. „Није вероватно да има другог примера да су нечији историчари тако умањили величину прошлости свог народа као српски историчари... Није сиромашна наша прошлост, него наша наука.” Ово је забележио 1955, пишући, поводом годишњице Илариона Руварца, нимало панегиричан оглед „Наука и витештво”.

Поповић, наравно, у сведеној хроници Кашаниновог живота и рада није могао наћи места за овакве и сличне његове погледе и мисли о нашој историји, науци и књижевности. Али нам је зато подарио низ позних, по правилу аподиктично и беспоговорно срочених судова о српској и европској култури и историји, казаних по овог писца карактеристичном гномском одсечношћу и, отуд, као створених за памћење његових саговорника. И нас, његових и њихових читалаца. По тим, понекад и каприциозним исказима, Света гора је највећа магична лепота средњовековног света, он религиозан али не и црквен, русофил, коме се понекад чини да су сви писци на свету књижевници, а само руски – људи. (Ево и накнадног, малог оправдања за наше уплитање Пушкина и Толстоја у ову причу.) Пољаци су Кашанину чудан народ: озбиљни, отресити и уредни, више личе на Пруссе него на Словене. По Кашаниновој подели улога и признања, Руси су највећи романисти, Енглези песници, Французи есејисти и стилисти. Најбољи су српски прозаисти Игњатовић и Станковић, а песници Његош и Костић. У *Судбинама и људима*, као што знамо, придружио им је и Дучића. Тамо је и тад имао и оглед о нашем великом васпитачу укуса – „*Ne verietur* (Богдан Поповић)” – у коме сад, на касним усменим прецицама, онајпре види пример сноба у српској књижевности, зналица и радозналца који је радо и много путовао по свету, никад не отишавши да види Лесново или Ресаву. Уз она напред наведена Кашанинова позна прозрења о надмоћи живота над уметношћу и науком, и о племенитости као услову и обележју највише лепоте, као да добро пристаје и његово осведочење да, што бива старији, све више воли сликарство, док су му, све чешће, „људске речи залудне и грубе”.

Приводећи крају овај запис о значајном српском писцу, научнику и интелектуалцу, о његовим сећањима и сећањима других на његову реч и мисао, аутор ове скоковите забелешке, који је у неколико наврата писао о Кашаниновом приповедачком, романсијерском и есејистичком раду, зна да се ни данас – упркос поодавном свршетку тзв. антипозитивистичке побуне – не гледа са особитим симпатијама ни на какав вид биографистике. С разлогом или без ваљаног разлога, свеједно. Али зна и да, макар у овом случају, као и у случају још неког писца, па и Кашаниновог савременика, налазимо – безмало као аманет – поуку и поруку да је дело неодвојиво од аутора таман колико и стваралаштво од општег живота.

Уосталом, сви знамо колико су и Андрић и Црњански волели биографије. И да је у модерну, па и специјализовану методологију књижевне мисли веома упућени Сретен Марић био страстан читалац биографија. И више од тога: готово у свему другом скептик, чврсто је веровао „да је дело пупком везано за творца, а творца за свет”. (Што би, ваљда, морало да нас обавезује, макар колико и теза деконструкције о радикалном контекстуализму и уверење да не постоји дефинитиван, финални контекст текста.)

Отприлике у исто време кад Марић, пишући о Франсои Вијону, бележи горњу тврдњу, Милан Кашанин у разговору с Милошем Јевтићем казује како је, најблаже речено, чудан данашњи посвудашњи нехај за аутора док се, с друге стране, тако потанко расветљава фиктивни свет његовог дела, укључујући и физички лик његових јунака. Па додаје: „Нема писца ни уметника који није створен за приповетку.” Није случајно управо ову реченицу узео Радован Поповић за епиграф своје књиге о Кашанину. Књиге која нас је подстакла, крајем ове панонске зиме без снега и сунца, на чланчић о човеку и прегаоцу чији је живот као „створен за приповетку”, мада му се у тренуцима малодушности (ко их не познаје!) чинило да га је, можда, олако и без остатка, дао – „за танушну духовну светлост”!